

**CİDLƏRİN ÇAP XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ÜZLƏMƏ-
CİDLƏMƏ PROSESLƏRİ**

Çap olunmuş vərəqləri kitaba (jurnal) çevirmək üçün onları əlavə işlər gözləyir. Bu işlər bir sıra əməliyyatları özündə birləşdirir və üzləmə – cildləmə proseslərini başa çatdıraraq nəşri son formaya salırlar, onu ticarət təşkilatlarına təhvil verirlər.

Üzləmə – cildləmə işlərinin növündən və keyfiyyətindən nəşrin möhkəmliyi, onun bütün xarici görünüşü çox asılıdır.

Nəşrin gələcəkdə kağız üzlkədə, yoxsa cilddə buraxılacağından asılı olaraq üzləmə-cildləmə prosesləri müxtəlif istiqamətlərdə aparılır. Nəşr gələcəkdə kağız üzlkədə buraxılacaqsa, bu proses üzləmə adlanır. Bu prosesə çap olunmuş vərəqlərin gələcəkdə rahat istifadə üçün kəsilməsi, vərəqlərin bükülməsi, kitab blokunun komplektləşdirilməsi (blok-gələcək kitabın tərkibinə daxil olan bütün dəftərlərin tam dəsti), blokun bənd edilməsi, üzliyin bloka yapışdırılması, kitabın üç tərəfdən kəsilməsi daxildir (1. S. -4).

Üzləmə əməliyyatına daxil olan işlər kiçik dəyişikliklərlə cildləmə proseslərində tətbiq edilir. Bu zaman cildləmə işləri də əlavə olunur. Bura bir sıra çətin proseslər – kitab blokunun daha mürəkkəb şəkildə işlənməsi, cildin hazırlanması, kitab blokunun cildə yerləşdirilməsi, son tamamlama işləri və s. daxildir.

Üzləmə prosesləri - Vərəqlərin kəsilməsi və bükülməsi

Çap olunmuş hər bir vərəq bir və ya bir neçə dəfə bükülərək dəftər halına salınır və bütün səhifələr biri o birindən sonra ardıcılıqla düzülür. Bu əməliyyata bükülmə deyilir. Adətən birinci bükülmədə vərəqlər köndələninə-eninə qoyulur, hər sonrakı çət əvvəlkinə perpendikulyar olur. Belə bükülmə perpendikulyar bükülmə adlanır.

Paralel, köndələnləşdirilmiş bükülmələr də tətbiq olunur. Qatların sayından asılı olaraq bir-iki, üç-dörd qatlı bükülmələr olur. Qatların sayı çox olanda büküm səlqiqli alınır. Buna görə də adətən, üç qatlı bükümlərdən istifadə olunur. Lakin dörd qatlı bükümlər daha az vaxt aparır və iqtisadi cəhətdən səmərəli olur.

Bir qatlı dəftər 4 səhifə, iki qatlı dəftər 8, üç qatlı 16, dörd qatlı 32 səhifə olur. Kitab kağız vərəqinin 16/1, 32/1 hissəsində nəşr olunur. Birinci halda kağız vərəqinin bir tərəfində 16 vərəq yerləşir, iki tərəfli çap olunduğu üçün 32 səhifə olur.

Üç qatlı büküm üçün belə vərəq əvvəlcədən yarıya bölünür – hər yarım hissədə 16 səhifə çap olunur (8 səhifə üst hissədə, 8 səhifə alt hissədə). 4 qatlı büküm üçün kağız vərəqi hissədə çap olunmaq üçün kəsilir. Formatda kağız vərəqində 64 səhifə olur. Üç qatlı büküm üçün belə vərəq 4 hissəyə bölünməlidir, 4 qatlı büküm üçün 2 hissəyə bölünür. Beləliklə kağızın formatından və bükümün 4 üsulundan asılı olaraq çox hallarda birinci üzləmə əməliyyatı bükülmə deyil, çap olunmuş vərəqlərin kəsilməsi adlanır (2. S. -16).

Bükülmə müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Müasir maşınlar saatda 4-6 min ədəd dəftər bükürlər. Bükülmə çox nadir hallarda – çox mürəkkəb işlər də əl ilə aparılır.

Cələcək kitabın daha möhkəm olması üçün dəftər bükümləri bağlamaları yuxarıdan və aşağıdan xüsusi dəzgahlarda sıxılır, bağlanırlar və sonrakı əməliyyatla saxlanılır.

Bir çox nəşrlərdə əsas mətnlərdən kənar illüstrasiyalar olur. Belə halda onlar yapışdırma və tikmə vasitəsilə dəftər bükümlərinə əlavə olunur.

Blokun komplektləşdirilməsi

Bükülmüş vərəqlərdən kitabın bloku komplektləşdirilir. Belə komplektləşdirmənin iki üsulu vardır.

Birinci üsul zamanı bir büküm vərəq o birisinin içərisinə, o biri büküm ikincinin, 4-cü büküm üçüncünün içərisinə və i. a. Yerləşdirilir və qalın dəftər alınır. Belə halda kənardakı büküm 1-8, 41-48-ci səhifələri (48 səhifəlik kitabda, üç qatlı bükümdə) əhatə edir. Ortadakı büküm 9-16, 33-40-cı səhifələri, daxili büküm isə 17-32-ci səhifələri əhatə edir. Bu üsul kiçik həcmli kitablarda istifadə olunur.

Daha qalın kitabların bloku dəftərin üst-üstə qoyulması üsulu ilə yığılır. Məsələn, səhifə 1-16-dan sonra ikinci dəftər səhifə 17-32 və i. qoyulur (3, s.-74).

Blokun komplektləşdirilməsində əsas tələb ondan ibarətdir ki, blokda buraxılmış, təkrar olunmuş, yeri səhv düşmüş dəftər olmamalıdır.

Bu əməliyyat konveyer üsulu ilə işləyən ən müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir.

Blokların tikilməsi

Komplektləşdirilmiş bloklar bir-biri ilə tikilməli, bərkidilməlidir. Belə bərkidilmə iki üsulla həyata keçirilir:

1. Tikilməklə.
2. Yapışdırmaqla.

Birinci halda dəftərlər bir-biri ilə iynə vasitəsilə tikilir. İkinci halda yapışqan vasitəsilə yapışdırılır.

Tikilmə üsulu daha çox yayılıb. Tikilmə üsulu 4 cür həyata keçirilir. Birincidə kitab üzlüyünün üstündən bloka tikilir. İkincidə blokun vərəqləri bir-birinə tikilir. Belə üsul 64-160 səhifəlik kitablarda tətbiq edilir.

Üçüncü üsulda blokun vərəqləri bir-birinə tikilir, sonra bloka bərkidilir.

Dördüncüdə blokun dəftərinə bint tikilir. Bint gödək olur və blokun yuxarı və aşağı tərəfindən açıq yer qalır. Həmin açıq yerlərə cild yapışdırılır. Müasir maşınlar saatda altı min dəftər tikir (4. S. -354).

Blokun üzlüyə yerləşdirilməsi

Tikilmiş və ya yapışdırılmış blokda kötüyünə yapışqan sürtülür ki, ayrı-ayrı dəftər bir-birini yaxşı tutsunlar. Bu əməliyyat blokun üzlüyə qoyulması adlanır (mətbəə dili ilə – blokun örtülməsi).

Bu əməliyyat iki üsulla həyata keçirilir:

1. Adi üsul.
2. Buraxılış üsulu (vrospusk).

Adi üsulla blok və üzlük kötüyə yapışdırılır. Buraxılış üsulunda isə üzlük kitabın kötüyünə yapışdırmaqla bərabər, həm də birinci və axırıncı səhifənin bir hissəsinə yapışdırılır. Bu üsul zamanı kitab daha möhkəm olur. Blokun üzlüyə yerləşdirilməsi müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Belə maşınlar saatda 1800 kitaba üz çəkir.

Kitabın kəsilməsi

Üzləmə prosesində ən axırıncı əməliyyat kitabın üç tərəfdən kəsilməsidir. Bu əməliyyat üçbıçaqlı kəsici maşının stolunda yerləşdirilir və axıcı dəzgahla möhkəm sıxılır və bağlamaların kənarları açıq qalır. Sonra iki bıçaq blokun yuxarı və aşağı hissəsini, bir bıçaq isə orta hissəsini kəsir.

Bloklar standart ölçülərdə dəqiq kəsilir.

Bəzən qalın üzlüklər kantlı olur və onlar blokdan kənara çıxır. Belə halda bloklar əvvəlcədən kəsilir, sonra üz çəkilir.

Cildləmə prosesləri

Əgər nəşr cilddə buraxılırsa, blokun hazırlanması işi nisbətən çətinləşir. Dəftərlərin bükülməsindən-qatlanmasından sonra birinci və axırncı dəftərə forzas bərkidilir. İki növ forzas vardır: Yapışdırılmış forzas, tikilmiş forzas. Forzas möhkəm, həm də çoxlu kleylənmiş kağızdan olur. Blok qalın və ağır olduqca forzas kağızı da daha bərk olmalıdır (3. S. -22).

Sonra kötüyün yapışdırılması və preslənməsi əməliyyatı aparılır. Yapışqan quruduqdan sonra blok üç tərəfdən kəsilir.

Cildli kitabın tərtibatından asılı olaraq kitabın kötüyü dairəvi və düz ola bilər. Birinci halda kitabın blokunun kötüyü xüsusi dəzgahlarda dairəviləşdirilir. Dairəvi kötülər elastikdir, belə kitablar daha rahat açılır.

Sonra blokun kötüyünün yuxarı və aşağı hissəsinə kaptal yapışdırılır. Kaptal kitabı bəzəyir və dəftərlərin daha möhkəm bərkidilməsinə xidmət edir.

Sonra cildlərin hazırlanması əməliyyatı başlayır.

Karton cild hazırlanarkən karton müəyyən ölçülərdə kəsilir (kitabın kötüyünün eni əsas götürülür).

Parça cild (6 və 7 №-li cild) və kağız cild (4 №-li cild) hazırlanarkən müəyyən ölçülərdə kəsilmiş parça və kağızların arxa hissəsi kleylənir və onlara karton üzlüklər yapışdırılır.

Cild üzlüklərin hazırlanması çoxsaylı müxtəlif əməliyyatlardan ibarətdir.

Müasir maşınlar saatda iki min cild hazırlaya bilər. Bura plastmass cildlər də daxildir.

Cildlərin üzərində yazılar naxışbasma (tismeniqa) üsulu ilə həyata keçirilir.

Naxışbasmanın növləri aşağıdakılardır.

- dərinləşdirilmiş rəngsiz;
- dərinləşdirilmiş rəngli;
- qabarıq;

Kitabın bloku və cildi hazırlanmasından sonra blokun cild örtüyünə qoyulması əməliyyatı baş verir.

Bu zaman kötüyün qıraqları, forzasın çöl tərəfləri kleylənir və cild örtüyünün kənarlarına yapışdırılır. Bu zaman üstündəki cunanın kənarları, forzas, cild örtük və blok bir-biri ilə möhkəm kleylənir. Müasir ma-

şınlar saatda 1800 kitabın cild örtüyünü çəkir. Sonra kitablar presslənilir-sıxılır ki, lazımı formanı alsınlar. Daha sonra kitablar qurudulur.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B.V. «Kitabşünaslıq», B.: ADU, 1974. – 149 s.

2. Azərbaycanca nəşriyyat işi. B.: Yeni nəsil, 2000. – 194 s.

3. Добкин С.Ф. Основы издательского дела и книгопечатания. М.: Книга, 1983. – 196 с.

4. Маркус А. Организация и экономика издательского дела. М.: Книга, 1999. – С. 354.

Рамиз Гамидов

ОСОБЕННОСТИ ПЕЧАТАНИЕ ПЕРЕПЛЕТ КНИГ И ОБЛИСОВОЧНО – ПЕРЕПЛЕТНОГО ПРОСЕСИ

РЕЗЮМЕ

В статье оснащены особенности печатанные переплеты книг и переплетные процессы.